

สำนึกจากอดีต: ตุลาการลำเอียง พลั้งเพลี่ยงลงบน!

1. ยุติธรรม: ความถูกต้องเหมาะสมเพื่อคำจูงสังคม

“วิกฤตตุลาการ” (crisis of justice) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เมื่อการรับฟ้อง หรือ คำตัดสินของศาล คำนึงกับความรู้สึกของสังคมที่เห็นว่าการรับฟ้องหรือคำตัดสินนั้นไม่ชอบธรรม ตามประจักษ์พยานและหลักฐาน แต่กระนั้น เนื่องจากผู้ตัดสินความถูกต้องของสังคมต้องมีฐานะอยู่ สูงสุดในระบบอำนาจดูแลความสงบของสังคม ดังนั้น คำวิพากษ์วิจารณ์จึงต้องไม่ก้าวล่วงไปดูหมิ่น คำตัดสิน เพราะตุลาการเองก็ย่อมได้รับการคุ้มครองเพื่อให้เป็นองค์กรแห่งความยุติธรรมซึ่งเป็นที่ พึ่งสุดท้ายของสังคม

ด้วยเหตุว่า ผู้ที่จะมาเป็นผู้พิพากษานั้นก็ย่อมเป็นปุถุชนทั่วไป มีกิเลส รัก โลภ โกรธ หลง อยู่ในกมลสันดานมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป แต่เมื่อได้รับตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาแล้วคนผู้นั้น ต้องกระทำตนให้ไร้ซึ่งความลำเอียง ตั้งตนให้มั่นคงในหลักยุติธรรมแต่ก็เป็นเรื่องธรรมดา เช่นเดียวกัน ที่มีคนที่ยังคงความลำเอียงไว้ในกมลสันดาน แก้มไม่ได้ ลดไม่ได้ ละไม่ได้ เลิกไม่ได้ หลุด รอดผ่านกระบวนการคัดเลือกเข้ามาเป็นผู้พิพากษาได้ และบ่มเพาะเชื่อความลำเอียงนั้นจน กลายเป็นบ่อเกิดของ “วิกฤตตุลาการ” ดังนั้น ความลำเอียงจึงเปรียบได้เป็น “มะเร็ง” ในระบบ ยุติธรรมของสังคม และสมควรอย่างยิ่งที่ต้องกำจัด “เซลล์มะเร็ง” เหล่านี้ ให้ออกไปจากอวัยวะ นั้น คือให้ออกไปจากระบบยุติธรรมของสังคม มิเช่นนั้นสังคมจะป่วยตายด้วย “มะเร็งยุติธรรม”

สถานการณ์การคัดเลือกผู้พิพากษาหรือคณะตุลาการใด ๆ ในปัจจุบันเป็นเช่นไรผมไม่ทราบ แต่ผมทราบว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นเน้นหนักในคุณสมบัติใดของผู้ที่จะได้มาเป็นผู้พิพากษา กล่าวคือ ในกระบวนการคัดเลือกตุลาการของอยุธยา นั้นเน้นหนักที่เรื่อง “อคติ 4” หรือ “การขจัด ความลำเอียง” อันเกิดจาก ชอบพอ เกลียดชัง ขลาดกลัว และ โง่เขลา ให้หมดไปจากกมลสันดาน ก่อนเป็นเบื้องแรก ถัดมาจึงต้องเป็นคน “มีสติปัญญา” คือเป็นคนมันสมองดี คิดอย่างมีเหตุผล ไม่ คิดเองเออเอง เท่าทันคำฟ้องคำให้การ แยกแยะข้อเท็จจริงอย่างเฉียบขาด สุดท้าย “มีความ เมตตา” ตามสมควรแก่เหตุ รู้ระดับการลงโทษให้เหมาะสมกับความผิดและเจตนาตามตัวบท กฎหมายที่ว่าไว้

ดังนั้น จึงไม่แปลกว่าทำไมผู้มีความลำเอียงแล้วบังเอิญหลุดรอดได้มาเป็นผู้พิพากษาจึงถูก ระบบตุลาการของอยุธยา “วางโทษทางสังคม” ไว้หนักหนาสาหัสว่า หากตัดสินชนะเป็นแพ้หรือแพ้ เป็นชนะแล้ว เมื่อยังไม่ตายลาภยศจะเสื่อมถอยเหมือนเดือนดับ เมื่อตายแล้วย่อมตกนรก นั่นก็ เพราะการตัดสินคดีด้วยความลำเอียง ถือเป็น “กองบาปใหญ่” เพราะเป็นบาปหนักกว่าฆ่าสัตว์หรือ คนดีนับร้อยพัน แม้ทำบุญหนักสักเท่าใดก็มีอาจลดหย่อนกองบาปใหญ่นี้ได้เลย โบราณว่าไว้เยี่ยงนี้

อันสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยตั้งแต่โบราณมีโลกทัศน์ต่อผู้ดำรงความยุติธรรมว่าเป็น “เสาหลัก” ที่
 คำจูงให้สังคมอันตั้งงามดำรงอยู่ได้

คำว่า “ยุติธรรม” (ยุติ-ดี-ทำ) หากเป็นคำนามย่อหมายถึง ความเที่ยงธรรม ความชอบ
 ธรรม ความชอบด้วยเหตุผล เช่น ศาลย่อมทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม หรือ หากเป็นคำวิเศษณ์ก็ย่อ
 หมายถึง เที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่ง ชอบด้วยเหตุผล เช่น ราคายุติธรรม กรรมการ
 ตัดสินอย่างยุติธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน 2566: ยุติธรรม) แต่หากพิจารณารากคำแล้วจะพบว่า
 ยุติธรรม เป็นคำสมาธิลูกครึ่งบาลี-สันสกฤต คือ

ยุติ (ป.) + ธรรม (ส.) แปลตามศัพท์ว่า “ความถูกต้องเหมาะสม”

ยุติ (ป. yutti), ยุติ (ส. yukti) แปลว่า ความเหมาะสม (suitableness) ความพอดี
 (fitness) ความพอเหมาะพอดี (propriety) ความเที่ยงตรง (correctness) (Monier-
 Williams 2003: 853) เมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาไทยว่า “ยุติ” ซึ่งเราใช้เป็นคำกริยา จึงมี
 ความหมายว่า “สิ้นสุดแล้วอย่างเหมาะสม” นั่นคือ หยุด หรือ ล้มเลิก กระทำสิ่งนั้นเพราะมีเหตุผลที่
 เหมาะสมและชอบธรรม แต่ในการใช้จริงในภาษาไทยนั้น เรามักใช้เป็น “คำยกระดับ” ของการใช้คำ
 ว่า หยุด ล้มเลิก จบสิ้น สิ้นสุด ให้ฟังดูดีขึ้น ทั้ง ๆ ที่การหยุดกระทำสิ่งนั้น เป็นการหยุดแบบไม่มี
 เหตุผลที่ชอบธรรม คือ ควรหยุดนานแล้ว แต่ไม่ยอมหยุด แล้วอยู่ ๆ อยากรจะหยุดก็หยุดเอง หรือ
 ไม่ควรต้องหยุด แต่อยู่ ๆ ถูกสั่งให้หยุดอย่างมีพิธี ที่มักเห็นกันบ่อยๆ คือวลีที่ว่า ยุติบทบาททาง
 การเมือง

ธรรม (ป. dhamma), ธรรม (ส. dharma; เทียบ: ละติน: firmus, อังกฤษ: firm) คำนี้มี
 หลายความหมายตามบริบท เช่น (1) ความมั่นคงหนักแน่น มักใช้ในความหมายว่า เป็นหลักการ
 หรือกฎระเบียบข้อบังคับ(อันถูกต้องดีงาม); (2) แนวทางปฏิบัติ หรือหน้าที่; (3) ความถูกต้อง
 เที่ยงตรง ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม; (4) คุณงามความดี คุณธรรม ความดีงาม; หรือ (5)
 ภาวะอันดำรงอยู่ (= ธรรมชาติ) คุณลักษณะพิเศษ (Monier-Williams 2003: 510) ดังนั้น อาจ
 กล่าวได้ว่าความหมายกลางของ “ธรรม” นั่นคือ “ภาวะอันมั่นคงด้วยความถูกต้อง” เพราะภาวะนี้
 เกิดขึ้นจากความถูกต้องและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงก็ด้วยความถูกต้อง ถ้าไร้ซึ่งความถูกต้องเป็น
 แก่นสารของภาวะแล้ว ภาวะแห่งธรรมจะไม่เกิดแต่จะกลายเป็นภาวะที่เรียกว่า “อธรรม” คือ “ภาวะ
 อันอ่อนยวบจากความถูกต้อง”

“ยุติธรรม” จึงมีความหมายตามรากคำว่า “ภาวะที่มั่นคงได้ด้วยความถูกต้องเหมาะสม” นั่น
 คือเป็นภาวะที่ตั้งอยู่ในความถูกต้องเที่ยงตรงดุจตราขู ผิดว่าผิด ถูกว่าถูก ไร้ซึ่งความลำเอียง
 ดังนั้น ความยุติธรรมจึงเป็นหลักสำคัญที่สุดของสังคม ยังให้สังคมนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยความถูกต้อง
 หากสังคมใดไร้ซึ่งความยุติธรรมแล้วสังคมนั้นก็ย่อมเข้าสู่ความเสื่อมทรามทางจริยธรรม อนึ่ง ความ
 ยุติธรรมจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วย “ปัญญา” ของผู้มีอำนาจชี้ถูกผิดของสังคมนั้น ซึ่งก็คือผู้พิพากษา

หรืออีกนัยคือตุลาการ ดังนั้น “ผู้มีปัญญา” จึงควรเป็นตุลาการ ส่วน “ผู้ด้อยปัญญา” ห้ามเป็นตุลาการ! ที่กล่าวเช่นนี้เพราะอะไร?

นั่นก็เพราะ หากตุลาการใช้ “ปัญญา” ตัดสินคดี ชี้ถูกเป็นถูก ชี้ผิดเป็นผิด ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจจากอคติในใจตนแล้ว สังคมก็ย่อมวิวัฒนาการเจริญงาม แต่หากตุลาการใช้ “อคติ” ตัดสินคดี ชี้ถูกเป็นผิด ชี้ผิดเป็นถูก คำนพยานและหลักฐานแล้ว สังคมนั้นก็ย่อมเสื่อมทรามลงด้วยคนถ้อยคนชั่วขึ้นมาใช้อำนาจบงการตุลาการได้ บ้านเมืองก็จะไร้ข้อแบ่ง ไม่มีเสาหลักแห่งความยุติธรรมค้ำจุนไว้ วันหนึ่งบ้านเมืองก็ย่อมจะยุบพังเพราะเสาผู้พังเสียแล้ว และนี่คือหลักการทั่วไปเกี่ยวกับความมั่นคงของกระบวนการยุติธรรมที่ค้ำจุนความมั่นคงทางสังคมและจริยธรรม

เรื่องการใช้ “ปัญญา” เป็นหลักในการตัดสินคดีนี้ ผมไม่ได้อ้างอิงขึ้นมาลอย ๆ แต่เรื่องนี้มีสิ่งมีสอนไว้ในคัมภีร์กฎหมายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และสืบเนื่องปรากฏอยู่ใน “กฎหมายตราสามดวง” อันได้แก่ “หลักอรรถาษา” (= หลักคำองค์อินทร์) และ “พระธรรมศาสตร์” (= หลักรู้เที่ยงธรรม) ดังนั้น การร่ำเรียนเพื่อเป็นตุลาการในสมัยโบราณ ซึ่งมีอำนาจชี้ถูกชี้ผิดให้แก่ชีวิตคนคนหนึ่ง จึงไม่ใช่จะได้มาเพียงเพราะโชคช่วย เกิดมาห้องเก่งจำเก่ง จำตัวบทกฎหมายได้ขึ้นใจ แต่หลักสำคัญอันเป็น “หลักชัย” แห่งความยุติธรรมที่ตุลาการพึงต้องมีและสำนึกไว้เสมอก็คือ การเอาชนะใจตนเอง ให้ไร้ซึ่ง “อคติ 4” ให้กลายเป็น “ผู้มีปัญญา” (intellectuals) ในการตัดสินคดี ไม่ใช่เอาแต่ท่องจำอย่างไรเมตตา หรือหลงเล็งไปกับลาภยศสรรเสริญที่ได้จากตำแหน่งตุลาการ จนหลงลืมจัดอคติในใจตนกระทั่งกลายเป็น “ผู้เสมือนมีปัญญา” (pseudo-intellectuals)¹ ที่เอาแต่ตัดสินคดีด้วยความลำเอียง เอาใจผู้มีอำนาจ รั้งจะสร้างแต่กองบาปกองกรรมให้แก่ตน ละสมไว้ดูจเป็นพาสปอร์ตผ่านสู่ประตูนรก ดังนั้น เราควรมาทำความรู้จักว่า “หลักอรรถาษา” คืออะไร? อคติ 4 ที่ว่านี่คืออะไร? แล้วเกี่ยวอะไรกับการที่เหล่าตุลาการผู้โฉดเขลาต้องตกนรก?

2. หลักอรรถาษา: หลักธรรมไร้กาลเวลาของผู้พิพากษาตุลาการ

โครงสร้างเนื้อหาของ “หลักอรรถาษา” นั้น ประกอบด้วยเนื้อเรื่อง 4 ส่วน คือ (1) บทนำ ซึ่งเล่าเรื่องภูมิหลังของคำสั่งสอน (2) ว่าด้วยเรื่องอคติ 4 และผลกรรมของอคติ (3) คุณลักษณะของการตัดสินคดีและบทอุปมา และ (4) บทส่งท้าย คือการสรุปและบอกที่มาของชื่อเอกสาร

¹ Pseudo-intellectual จาก pseudo- (= ปลอม เทียม ไม่แท้) + intellectual (= ผู้มีปัญญา); หมายถึง คนไม่มีความรู้ แต่ทำตนเสมือนเป็นคนมีความรู้ เพื่อหลอกล่อให้ผู้อื่นเชื่อถือ ดังคำกล่าวใน “โคลงโลกนิติ” ที่ว่า

๘๐ รู้น้อยกว่ามากรู้	เริงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน	สระจ้อย
ไปเห็นขเลไกล	กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย	มากล้าลึกเหลือ (กรมศิลปากร 2526: 36)

คำว่า “อินทภาษ” เป็นคำสมาสลูกครึ่งบาลี-สันสกฤต คือ *อินฺท* (ป.; ส. *อินฺทร*) + *ภาษ* (ส.; ป. *ภาส*) แปลตามศัพท์ว่า “คำประกาศของพระอินทร์” ดังปรากฏความในช่วงท้ายเรื่องว่า

“... อันเรากล่าวในปฐม กับทั้งบริยายโฆหารอันพรรณานี้ ได้ชื่อว่า เป็นหลักอันประเสริฐสำหรับผู้พิพากษาตุลาการ แลนามของเราชื่อว่า อินท์ กับทั้งถ้อยคำอันเรากล่าวนี้ ประกอบกันเข้าชื่อว่า **หลักอินทภาษ** จงถาวรวัฒนา ยึดยืนไปตราบเท้า กัลปาวสาน ...”

(ราชบัณฑิตยสถาน 2550: 207)

ภูมิหลังตามเรื่องราวนั้น เป็นเรื่องของเทวบุตรตนหนึ่งได้จุติลงมาเป็นตุลาการ พระอินทร์ในฐานะผู้ดำรงความยุติธรรมของสวรรค์จึงลงมาสั่งสอนให้อิวาสแก่ตุลาการผู้นั้น โดยมีเหล่าทวยเทพเข้าร่วมรับฟังด้วย เนื้อหาที่เป็นการสั่งสอนเรื่องแรกคือ “อคติ 4” ซึ่งให้นิยามด้วยคำบาลีว่า ฉันทะ โทสะ ภยะ และ โมหะ

เรื่องอคติ 4 นี้ เป็นคำในหลักปรัชญาพุทธศาสนา ทั้งนี้ “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” อธิบายความหมายของอคติ 4 ไว้ว่า อคติ คือ ฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียง ประกอบด้วย (1) ฉันทาคติ คือ ลำเอียงเพราะชอบ (2) โทสาคติ คือ ลำเอียงเพราะชัง (3) โมหาคติ คือ ลำเอียงเพราะหลง, พลาดผิดเพราะเขลา และ (4) ภยาคติ คือ ลำเอียงเพราะกลัว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) 2559: 149) แต่กระนั้น “หลักอินทภาษ” ได้นำมาใช้กับบริบททางนิติศาสตร์ จึงลำดับใหม่และตีความอธิบายว่า (1) **ฉันทาคติ** คือ ลำเอียงเพราะความชอบใจในสินบน นั่นคือ **ชอบพอกคนผิด** เพราะตนชอบสินบน (2) **โทสาคติ** คือ ลำเอียงเพราะความแค้นใจแต่เก่าก่อน นั่นคือ **เกลียดชังคนถูก** เพราะตนเป็นคนใจดำ มีจิตอาฆาตพยาบาท (3) **ภยาคติ** คือ ลำเอียงเพราะความหวั่นเกรงต่อผู้มีกำลังอำนาจเหนือกว่าตน นั่นคือ **เกรงกลัวคนผิด** เพราะตนเป็นคนขี้ขลาด และ (4) **โมหาคติ** คือ ลำเอียงเพราะความหลงผิดในความคิดตน นั่นคือ **โง่เขลาเบาปัญญา** เพราะตนเป็นคนโง่เง่า แยกแยะถูกผิดไม่เป็น ผลกรรมจากความลำเอียง ถือเป็น “กองบาปหนัก” เมื่อกระทำความผิดต้องตกนรกอบายภูมิแต่เพียงอย่างเดียวลดหย่อนไม่ได้

การสั่งสอนส่วนที่ 2 คือ การพรรณนาหลักการการพิจารณาคดีความ ตั้งแต่แนวทางการหาข้อเท็จจริงจากการเปรียบเทียบค่ากล่าวหาของโจทก์ กับค่าให้การของจำเลยว่าจะอะไรเป็นข้อเท็จจริง อะไรเป็นพิรุธ หากความจริงยังไม่ชัด ให้ใช้พยานโจทก์จำเลย และหากยังตัดสินไม่ได้ ให้ใช้วิธีสุดท้ายคือ “ขันพิสูจน์” มีดำน้าลุยเพลิง เป็นอาทิ นอกจากนี้ ยังเปรียบเทียบ

องค์ประกอบของสำนวนคดี เป็นจุดส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ และยังกล่าวถึงคุณลักษณะของการตัดสินคดีด้วยการอุปมาว่า

- (1) ผู้พิพากษาฟังไต่สวนและสืบสวนตัดสินคดีให้ถึงที่สุดแห่งความสามารถของตน ไม่ตัดสินแบบขอไปที ต้องมองหาข้อพิรุธ และไม่ปล่อยผ่านข้อพิรุธนั้น เมื่อเห็นพิรุธ ต้องสืบสวนจนกระทั่งได้คนผิดมาลงโทษ ดุจพรานล่าเนื้อ หากยิงเนื้อโดนจุดตาย ก็ได้เนื้อตรงนั้น แต่หากยิงโดนเนื้อเพียงบาดเจ็บแล้วหนีไปได้ ให้ตามสะกดรอยเลือดรอยหนีไป ดุจเห็นพิรุธแล้วต้องซักข้อพิรุธ ต่อเมื่อพรานนั้นตามไปเจอเนื้อตรงที่ซ่อนตัวก็ยิงเนื้อนั้นตาย ได้เนื้อตรงที่ซ่อนนั้นดุจผู้พิพากษาวินิจฉัยสำนวนคดีเห็นข้อเท็จจริงแล้ว ก็ชี้คนผิดได้
- (2) ผู้พิพากษาฟังใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นข้อเท็จจริง และชี้ความผิดอย่างชัดเจนและเด็ดขาดในการลงโทษ ดุจพญาเหยี่ยวบินอยู่บนท้องฟ้า เมื่อแลเห็นปลาลอยตัวขึ้นมา ดุจผู้พิพากษาเห็นความผิดปรากฏชัดแล้วว่าเป็นของผู้ใด พญาเหยี่ยวนั้นก็โฉบจับปลาตัวนั้นไปกินเป็นอาหารอย่างรวดเร็วและแม่นยำ ดุจผู้พิพากษาตัดสินคดีชี้คนผิดอย่างถูกต้องและแม่นยำ
- (3) ผู้พิพากษาฟังมีความมองอาจและกล้าหาญในการพิพากษาและลงโทษผู้กระทำผิด ดุจพญาราชสีห์ผู้ทรงศักดิ์ ออกไปจับเหยื่อได้กินเป็นอาหารทุกครา นั่นคือ ให้ผู้พิพากษาระลึกถึงเกียรติแห่งตน ดุจเกียรติอันพญาราชสีห์พึงมี เมื่อผู้พิพากษาต้องตัดสิน ก็ให้ชี้ถูกเป็นถูก ชี้ผิดเป็นผิด ลงโทษเหมาะสมแก่ความผิด ดุจพญาราชสีห์ออกจับเหยื่อได้กินเป็นอาหารไม่มีพลาดพลั้ง

3. อกติ 4: บ่อเกิดความลำเอียง

หากแปลความหมายตามศัพท์แล้ว “อกติ”² คือ “อาการที่ไม่เป็นไปตามแนวทาง” ซึ่งตรงกับความหมายในภาษาไทยว่า “ความลำเอียง” เพราะคำว่า “ลำ” คือ อาการของสิ่งที่มีลักษณะเป็น

² **อกติ** / agati (บาลี): ใช้ชีวิตผิดทาง (practising a wrong course of life) ประพฤติชั่ว (evil practice) ทำผิด (wrong doing) (Pali Text Society 1921-1925: 3); **อกติ** / agati (สันสกฤต): ไม่ไปไหน (not going) หยุดอยู่ (halting) ไร้หนทาง (without resource) ไร้ทางช่วย (helpless) (Monier-Williams 2003: 4); จากคำว่า “อ” (ป. ส. = ไม่) + “คติ” ซึ่งมีหลายความหมายตามแต่บริบท: **คติ** / gati (บาลี): การไป (going), การออกไป (going away), ทิศทาง (direction), แนวทาง (course), ความประพฤติ (behaviour), สภาพชีวิต (state or condition of life), มณฑลแห่งการดำรงอยู่ (sphere of existence) คือ สุขคติ และทุกข์คติ (Pali Text Society 1921-1925: 243); **คติ** / gati (สันสกฤต): (1) การไป (going), การเคลื่อนที่ (moving), การก้าวเดิน (gait), กริยาท่าทาง (deportment), การเคลื่อนไหว (motion in general); (2)

แนวยาว หรือ แนวตรง โดยนัยก็คือ เทียงตรง หรือ เทียงธรรม เหตุนี้ “ลำเอียง” จึงหมายถึง แนว
นั้นไม่ตรง แต่เอนเอียงโน้มไปข้างใดข้างหนึ่ง ดุจตุลาการตัดสินคดีด้วยใจอคติ โน้มเอียงไปเข้าข้าง
ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เกิดเป็น “อธรรม”

ในหลักอินทภาษนั้น พระอินทร์ได้ยกเอาหลักการนี้มาสั่งสอนผู้พิพากษาตุลาการ ให้ตั้งอยู่ใน
ความยุติธรรม ไม่หวั่นไหวต่อ “อคติ 4” ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความลำเอียง ดังนี้

(1) **ฉันทะ** (ป.-ส. *ฉนฺท*)³ คือ ความยินดี หรือความพึงพอใจ ที่เกิดจากสิ่งกระตุ้นหรือสิ่งเร้า ซึ่ง
โดยทั่วไปคือ อาการรัก หรือชอบบุคคลหรือสิ่งใด เพราะมีเหตุมากระตุ้นให้เร้าใจ แต่ในหลัก
อินทภาษอธิบายว่า ความยินดีนี้ เปรียบได้กับความอยากได้ หรือความโลภเมื่อเห็นสินบน นั่นคือ
มูลค่าของสินบนเป็นสิ่งเร้าให้เกิดความอยากได้ หากตุลาการผู้ใดรู้สึกยินดีและพึงพอใจในทรัพย์ที่
โจทก์หรือจำเลยนำมามอบให้ แล้วรับไว้เป็นสินบน ตุลาการผู้นั้นย่อมถึงแล้วซึ่งฉันทาคติ ดังความ
ว่า

“อันว่าบุคคลอันไปตามฉันทาคตินั้น คือพิจารณาความถึงซึ่งอำนาจแห่งโลก
เห็นแก่ลาภโลกามิส ยินดีในสินจ้างสินบน เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย เป็นเหตุจะ
ได้ซึ่งวิญญานทรัพย์แลอวิญญานทรัพย์ ถ้าผู้ต้องคดีฝ่ายใดบนบานให้ทรัพย์แก่ตน
แล้ว ถึงคดีนั้นจะแพ้ ก็ไม่ละอายแก่บาป เปื่อนหน้าเสียจากสุจริตธรรม กดขี้ผู้ที่ไม่
บนนั้น กลับเอาคดีอันชนะเป็นแพ้ เอาแพ้เป็นชนะ มิได้ไปตามธรรมศาสตร์ราช
ศาสตร์ ดังนี้ชื่อว่า ไปตามฉันทาคติ ตั้งอยู่ในอคติเป็นปฐม” (ราชบัณฑิตยสถาน
2550: 203)

หนทาง (path), เส้นทาง (way), แนวทาง (course); (3) ความสุข (happiness); (4) กริยามารยาท (manner)
เป็นอาทิ (Monier-Williams 2003: 347).

³ *ฉนฺท* / chanda (บาลี): ความเร้าใจ/ความตื่นตาตื่นใจ (impulse), ความตื่นเต้น/ความดีอกดีใจ (excitement);
ความตั้งใจ/ความมุ่งมั่น (intention), ความแน่วแน่ (resolution), ความต้องการ (will); ความปรารถนา
(desire for), ความมุ่งหวัง (wish for), ความพึงพอใจ (delight in) (Pali Text Society 1921-1925: 275);
ฉนฺท / chanda (สันสกฤต): ความยินดี (pleasure), ความพอใจ (delight), ความอยาก (appetite), การชอบ
พอ (liking), การชื่นชอบ (predilection), ความปรารถนา (desire), ความต้องการ (will) (Monier-Williams
2003: 404).

(2) โทสะ (ป. โทส, ส. เทวช)⁴ คือ ความเกลียดชัง กระทั่งเก็บมาเป็นความเคียดแค้น ผูกใจพยาบาท หากตุลาการผู้ใด ผูกใจเจ็บใจทักจำเลยมาแต่เก่าก่อน แล้วตัดสินคดีให้ผู้ถูกเกลียดชังนั้น แพ้ทั้งที่ต้องเป็นฝ่ายชนะ ตุลาการผู้นั้นยอมถึงแล้วซึ่งโทสาคติ ดังความว่า

“แลประพฤติโดยโทสาตินั้น คือบุคคลมากไปด้วยความโกรธ พิจารณาความพุ่งช่านไปด้วยอำนาจโทโส อันมีลักษณะอันร้าย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใดเป็นคนผิดกับตนในก่อนแล้ว ถึงมาทว่าผู้นั้นจะชนะ ก็กดขี่ให้ฝ่ายแพ้ ด้วยกำลังพยาบาทจองเวรมิได้คิดละอายเกลียดกลัวแก่บาป ละเสียซึ่งโบราณราชนิติศาสตร์ อันเป็นบรรทัดฐาน ทำได้ด้วยสามารถแห่งโทษจิต ดังนี้ได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในโทสาคติ ประพฤติตามอคติเป็นคำรบสอง” (ราชบัณฑิตยสถาน 2550: 203)

(3) ภยะ (ป.-ส. ภย)⁵ คือ ความเกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจและพลังกำลังเหนือกว่าตน ตุลาการผู้ใดถูกผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ มีพลังกำลัง หรือมีวิชาอาคม มาข่มขู่คุกคามให้เกิดความหวาดกลัว และเปลี่ยนคำตัดสินแก่ผู้คุกคามจากแพ้ให้เป็นชนะแล้ว ตุลาการผู้นั้นยอมถึงแล้วซึ่งภยาคติ ดังความว่า

“แลบุคคลอันถึงซึ่งภยาคตินั้น คือพิจารณาความมีจิตอันหวาดไหวแต่ภัยความกลัว[จาก]ฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใด เป็นคนอริบดีมียศถาศักดิ์ แลคนมีวิชาอาคมกำลังกาย แลฝีมือกล้าแล้ว ก็เข็ดขามคร้ามกลัว ถึงมาทคดีผู้นั้นจะแพ้ ก็กดขี่ผู้น้อยนาศักดิ์ แลผู้หาวิชาอาคมกำลังกายมิได้ ซึ่งมีคดีควรชนะนั้น กลับให้อัปภาคย์ ฝ่ายแพ้แก่ผู้มียศศักดิ์ มิได้ดำเนินโดยธรรมศาสตร์ราชศาสตร์อันเป็นหลัก ทำด้วยสามารถความสะดุ้งกลัวดังนี้ ชื่อว่าประพฤติตามภยาคติ ตั้งอยู่ในอคติเป็นคำรบสาม” (ราชบัณฑิตยสถาน 2550: 203)

⁴ โทส / dosa (บาลี): โมโท/โกรธ (anger), ริษยา (ill-will), เจตนาร้าย/มาดร้าย (evil intention), ความเลวทราม (wickedness), ความเสื่อมทราม (corruption), ความเคียดแค้น/ความอาฆาต/ความพยาบาท (malice), ความเกลียดชัง (hatred) (Pali Text Society 1921-1925: 332); เทวช / dveṣa (สันสกฤต): ความเกลียดชัง (hatred), ความไม่ชอบ (dislike), ความรังเกียจ (repugnance), ความเป็นศัตรูแก่กัน (enmity to) (Monier-Williams 2003: 507); ต้นฉบับหลักอินทภาษสะกดแบบลูกผสมเป็น โทชะ และ โทสาคติ บทความนี้จึงขอปรับการสะกดคำให้เป็นแบบภาษาบาลีคือ โทสะ และ โทสาคติ.

⁵ ภย / bhaya (บาลี): ความเกรงกลัว (fear) ความหวาดกลัว (fright) ความขลาดกลัว (dread) (Pali Text Society 1921-1925: 498); ภย / bhaya (สันสกฤต): ความเกรงกลัว (fear), ความตื่นตระหนก (alarm), ความขลาดกลัว (dread), ความหวาดวิตก (apprehension) (Monier-Williams 2003: 747).

(4) **โมหะ** (ป.-ส. *โมห*)⁶ คือ ความหลงผิด หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความโง่เขลาเบาปัญญา ตลกาการผู้ใด แม้มิได้รับสินบน ไม่เคยผูกใจอาฆาต และไม่เกรงกลัวต่อการคุกคาม หากแต่มีความโง่ในกมลสันดาน ยังให้ตัดสินคดีผิดพลาดด้วยความโง่และความเบาปัญญาที่คิดว่าตนรู้ดี ทำให้แยกแยะถูกผิดไม่เป็น ตลกาการผู้นั้น ย่อมถึงแล้วซึ่งโมหาคติ ดังความว่า

“แลบุคคลอันถึงซึ่งโมหาคตินั้น คือพิจารณาความมีโมหะ หลงละเมอเป็นเบื้องต้น มีแต่มีดหมอหันการครอบงำโดยรอบคอบ มิได้รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นบาปบุญคุณโทษ สิ่งนี้เป็นประโยชน์แลใช่ประโยชน์ ทั้งธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ แลราชนิติคดีใด ก็มีได้รอบรู้ เมื่อพิพากษานั้น ผู้ใดจะแพ้ผู้ใดจะชนะ ก็มีรู้ได้ บัญชาไปตามอำนาจโมหะ คือ อวิชชา เอาแพ้เป็นชนะ กลับชนะเป็นแพ้ จะเห็นแก่ทรัพย์สินจ้างแลกลัวเกรงโกรธผู้ใด ก็หาไม่ได้ กระทำด้วยกำลังหลงดังนี้ ชื่อว่าประพฤติดตามโมหาคติ ตั้งอยู่ในอคติธรรมเป็นคำรบสี่” (ราชบัณฑิตยสถาน 2550: 203)

4. โทษทัณฑ์ของตลกาการลำเอียง

อาจกล่าวได้ว่า โลกทัศน์ทางนิติศาสตร์ของสังคมอยุธยา มองว่า “ตลกาการลำเอียง” เป็น “โมฆบุรุษ”⁷ คือเป็นคนเปล่าประโยชน์ โง่เขลา และพลาดจากประโยชน์อันพึงได้พึงถึง เพราะนอกจากทำหน้าที่แห่งตนได้ไม่สมบูรณ์แล้ว ความบกพร่องที่ตนก่อขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้อื่น เหตุนี้ หลักอินทภาษจึงพรรณนาโทษทางสังคมสำหรับตลกาการลำเอียงไว้ในลักษณะของ “การปรามไว้” โดยชี้ให้เห็นผลกรรมของการตัดสินคดีอย่างลำเอียงว่าเป็นกรรมหนักให้ผลแรงทั้งในชีวิตชาตินี้และชีวิตหลังความตาย นั่นคือ หากตลกาการผู้ใดอยู่ในคลองธรรมตัดสินคดีอย่างยุติธรรมไร้อคติ 4 แล้ว ตลกาการผู้นั้นย่อมมีชีวิตที่เจริญดุจจันทร์เดือนเพ็ญ แต่ตลกาการผู้ใดประพฤติดนด้วยอคติ 4 แล้ว ตลกาการผู้นั้นย่อมมีชีวิตตกต่ำมืดมนดุจจันทร์เดือนดับ และเมื่อตายไปก็จะตกไปสู่อบายภูมิ⁸ อันมีนรกเป็นอาทิ เพราะว่าผลกรรมนั้นหนักยิ่งกว่าฆ่าสัตว์ฆ่าคน และแม้ว่าจะทำบุญ

⁶ *โมห* / moha (บาลี): ความโง่เขลา (stupidity), ความโง่เง่า/ความเบาปัญญา (dullness of mind & soul), ความหลงผิด (delusion), ความงุนงง/ความงงงาย (bewilderment), ความลุ่มหลง (infatuation) (Pali Text Society 1921-1925: 543); *โมห* / moha (สันสกฤต): ความหลงไหล (loss of consciousness), ความงุนงง/ความงงงาย (bewilderment), ความสับสน (perplexity), ความฟุ้งซ่าน (distraction), ความลุ่มหลง (infatuation), ความหลงผิด (delusion), ความผิดพลาด (error), ความโง่เง่า (folly) (Monier-Williams 2003: 836).

⁷ **โมฆบุรุษ** บุรุษเปล่า, คนเปล่า, คนที่ใช้การไม่ได้, คนโง่เขลา, คนที่พลาดจากประโยชน์อันพึงได้พึงถึง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2561: 354).

⁸ อบายภูมิ คือ แดนไร้ความเจริญ หรืออีกนัยคือ **อบาย 4** (ภาวะหรือที่อันปราศจากความเจริญ) ประกอบด้วย

หนักหนาสักเพียงใดก็มีอาจลดหย่อนบาปกรรมนี้ได้ การที่หลักอินทภาษห้ามปรามเหล่าผู้พิพากษาตุลาการไว้เช่นนี้ ก็เพื่อให้ผู้มีหน้าที่ตัดสินชีวิตคนมีความละเอียดรอบคอบจะได้ไม่เพเลียงพลั้งตกรนรก ดังความว่า⁹

“ . . . ธรรมที่กล่าวมานี้ (= อกคิธรรม 4) ชื่อว่า กัณหารธรรม (= สิ่งที่เป็นไปด้วยความมืด) มิควรบุคคลอันสะอาดจะฟังถึง ถ้าผู้ใดเสพสันนิชยาการประพฤตินอง ๆ แล้วเมื่อใด อันว่าอิสริยยศ (= ฐานะอันใหญ่โต) แลบริวารยศ (= ฐานะอันมากด้วยผู้แวดล้อม) แห่งบุคคลผู้นั้น ก็จะเสื่อมสูญไป ประดุจดั่งพระจันทร์เมื่อวันกาลปักข์ (= ข้างแรม เดือนดับ) แลผู้นั้นครั้งดับชีวิตินทรีย์ (= ชีวิต + อินทรีย์; องค์รวมแห่งชีวิต) แล้ว ก็จะไปเสวยเวทนาสาหัส อยู่ในอบายภูมิ (= แดนแห่งความฉิบหาย มีนรกเป็นอาทิ) อันหาโอกาสแห่งความสุขมิได้

ดูกรมานพ อันว่าบุรุษ (= ตุลาการ) เมื่อไปสู่อกคิธรรมด้วยประการดังกล่าวมานี้ อันว่าบุรุษผู้นั้น ประกอบไปด้วยโทษคือ เป็นที่ติเตียนแก่ผู้มีปัญญา จะนิราศขาดจากยศจากลาภ ในทิจูธรรม (= ความเที่ยงธรรมที่พึงรู้เห็น) เห็นประจักษ์ ดับชีวิตสังขารแล้ว ก็มีแต่จะไปเสวยทุกข์ในอบาย (= ความฉิบหาย) เป็นเบื้องหน้า เหตุตั้งนั้นบุคคลผู้เป็นปราชญ์ มีพยายามแลปัญญาอันมาก จะเป็นผู้พิพากษาตุลาการ ฟังแะแว่นเสียซึ่งอกคิธรรมทั้งสี่ อย่าให้มีในสันดานได้ แล้วพึงวินิจฉัยคดีการของพระราชกรร ให้ต้องโดยคลองยุติธรรม ตามธรรมศาสตร์ราชศาสตร์

เมื่อสมเด็จพระอัมรินทร์จะตรัสสำแดงซึ่งโทษแห่งบุคคลอันบังคับความ อันมิได้ชื่อสุจริตว่ามีผลเป็นอันหนักสืบไป จึงตรัสด้วยพระคาถาว่า . . . ในอรรถธิบายตามแปลพระบาฬีนันว่า ดูกรมานพ อันว่าบุคคลผู้ใด แม้เป็นมหาบุรุษอันอุดมถึงที่บรมกษัตริย์ กอปรด้วยพระฤทธิศักดิ์านุภาพแลวรเดโชพล มีพระสันดานอันกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนา ให้กระทำซึ่งพระสถูปทองเป็นถ่องแถวเต็มติดกันไปในสกลชมพูทวีป แล้วก็รจนาซึ่งพระบรมปฏิมากรแก้ว ประดับด้วยวิเชียรรัตนบรรจุใส่ในพระสถูป กระทำสักการบูชาด้วยสัตถิพรมณีรัตน มีประการเจ็ดต่างๆ กัน แลมีพระ

1. นีระยะ (นรก, สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ, ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย)
2. ตีระจฉานโยนิ (กำเนิดตีระจฉาน, พวกมีดมัวโง่เขลา)
3. ปิตติวิสัย (แดนปรต, ภูมิแห่งผู้หิวกระหายไร้สุข)
4. อสุรกาย (พวกอสูร, พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) 2559: 149-150).

⁹ ข้อความที่ยกมานี้ เพื่อให้อ่านง่ายขึ้น ผมได้ปรับปรุงศัพท์ให้เป็นการสะกดแบบปัจจุบัน ตัดบทบาลีออก (ซึ่งต้นฉบับแทรกไว้เพื่อเป็นวลีนำการแปลเป็นภาษาไทย) และอธิบายความหมายด้วยวงเล็บ.

ราชทูตยี่นั้น ปราศจากกังขาสงสัยในการกองกุศล ทรงบริจาคทรัพย์บำเพ็ญทานมี
 ประการต่าง ๆ อันว่า ผลานิสงส์อันไฉไลมาแต่บุญอันพระองค์ทรงสร้างนั้น จะนับจะ
 ประมาณมิได้ ก็ไปปมื่ออาจจะกลบลบได้ซึ่งกองบาปกองกรรม อันเกิดแต่บังคับความบ
 มิตรง เหตุอคติทั้งสี่ อหนึ่ง แม้นบุคคลใด บาปจะพิฆาตฆ่าเสียซึ่งหมู่ภิกษุณี นางอัน
 หาผิดมิได้ ได้แลพัน ฆ่าพราหมณ์อันทรงพรตพรหมจรรย์ ได้แลสิบริ้อย ฆ่าคชสาร
 โคคาวีก็ได้ถึงพัน แลกกองบาปกองกรรมนั้นก็ป็นอันหนัก ถึงจะนั้น ก็ไม่ทันเท่า
 บาปกรรม อันบุคคลบังคับความมิเที่ยงตรง . . .” (ราชบัณฑิตยสถาน 2550: 203-
 204)

และนี่คือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า กระบวนการยุติธรรมของสังคมจะดำรงอยู่ได้นั้น
 ตุลาการก็ต้อง รักษา “หลักศีลธรรมของตุลาการ” ให้มั่นคง เพราะหากคนทั่วไปที่มีปัญญามองเห็น
 “ข้อพิรุณ” ในคำตัดสินแล้วต่างพากันติเตียนตุลาการผู้นั้นก็ยอมสงสัยได้ว่าตุลาการผู้นั้นลำเอียงด้วย
 อคติ 4 ได้หรือไม่? หากข้อเท็จจริงคือตัดสินลำเอียงเพราะตัดสินขัดแย้งกับพยานและหลักฐาน หาก
 ตุลาการลำเอียงรักชอบอีกฝ่ายเกลียดชังอีกฝ่าย แล้วตัดสินลำเอียง ก็เข้าข่าย “ฉันทาคติ-โทษา
 คติ” คือ ใช้ความรักชอบส่วนตัวชี้ถูกชี้ผิด แบบนี้ต้องห้ามเป็นตุลาการโดยเด็ดขาด หากตุลาการ
 กลัวการข่มขู่คุกคามแล้วตัดสินลำเอียงก็เข้าข่าย “ภยาคติ” คือ ขี้ลาดที่จะตัดสินอย่าง
 ตรงไปตรงมาแต่กลับอาจหาญตัดสินอย่างฉ้อฉล หรือ ตุลาการผู้นั้นไม่รู้ตัวเพราะหลงคิดไปว่าที่
 ตัดสินไปนั้นถูกต้องแล้ว ตุลาการผู้นั้นก็เข้าข่าย “โมหาคติ” คือ โง่ แต่ไม่รู้ตัวว่าโง่ ไม่พิจารณา
 เจตนาและหลักฐาน ไม่ไต่ถามผู้รู้ เหล่านี้ก็เตรียมห้องอบายภูมิหลังสิ้นชีพได้! ... **ผมไม่ได้ทักทักเอา
 เอง แต่องค์อินทร์ว่าไว้เขียงนี้ !**

.....

ผู้เขียน

ดร.ตรงใจ หุตางกูร
 นักวิจัยด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, 2526. **ประชุมโคลงโลกนิติ**. อุดรธานี: พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเหรียญ แก้ววิเชียร ณ เมรุวัดสระแก้ว ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี วันเสาร์ที่ 22 ตุลาคม พุทธศักราช 2526.
- ราชบัณฑิตยสถาน, 2550. “หลักอินทภาษ.” ใน **กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 196-207.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2561. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 32. งานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน (บุญอัฐฐะ) อุทิศให้ นายกอง ศรีสมุทร และ นางพูล ศรีสมุทร.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2566. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. เข้าถึง: 20 กรกฎาคม 2566. url: <https://dictionary.orst.go.th/>
- Monier-Williams M., 2003. **A Sanskrit-English Dictionary: Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages**. AES 3rd reprint. New Delhi: Asian Educational Services.
- Pali Text Society, 1921-1925. **The Pali Text Society's Pali-English dictionary**. London: Chipstead.